

XVII. YÜZYIL MEVLEVÎ ŞAİRLERİNDEN ‘ABİRÎ VE İKİ ESERİ

Abîrî, a Mevlevî Poet, lived in the 17th Century, and His Two Works

Dr. Abdülbaki ÇETİN*

ÖZET

Bu makalede Mevlevî şairlerden Abîrî ve iki eseri tanıtılmıştır. Abîrî hakkında pek bilgimiz yoktur. Abîrî’den kısaca bahseden bazı kaynaklar ve çalışmalar, onun 15. yüzyıl Mevlevî şairlerinden olduğunu ve *Kenzü’l-esrâr* adlı bir eserinin bulunduğunu bildirirler. *Kenzü’l-esrâr*’ından Abîrî’nin, *Medh-i Resûlu’llâh* adlı bir eserinin daha olduğunu anlıyoruz.

Eserlerinden hareketle Abîrî’nin 17. yüzyıl Mevlevî şairlerinden olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Abîrî, *Kenzü’l-esrâr*, *Mesnevi*, Mevlevî, Türkçe yazmalar

ABSTRACT

In this study, Abîrî, a Mevlevî poet, and his two works, have been introduced. We haven’t information about Abîrî sufficiently. He has two Works, *Kanz al-asrar* and *Madh-i Rasul-Allah*.

According to his works, Abîrî is a Mevlevî poet, lived in the 17th century.

Key Words: Abîrî, *Kenz el-esrar*, *Mesnevi*, Mevlevî, Turkish manuscripts.

Giriş

Mevlevîliğin Türk düşüncesi, musıkisi ve edebiyatında önemli bir yeri vardır. Osmanlılarda en çok rağbet edilen tarikat şüphesiz Mevlevîlikdir. Mevlevîlik sadece geniş halk kitlelerinin değil yöneticilerin, aydınların, şair ve yazarların da ilgisini çekmiştir.

Müntesipleri arasında Divan şairlerinin en çok olduğu tarikat Mevlevîlikdir. Divan şairleri arasında üç yüz otuz Mevlevî şair tespit edilmiştir.¹ Yurt içi ve yurt dışındaki kütüphanelerde bulunan yazma eserler incelendiğinde bu sayının artacağından şüphe yoktur. Mevlevî şairlerin çokluğu Divan edebiyatı içinde Mevlevî edebiyatının oluşmasına ve müstakil tezkirelerin yazılmasına vesile olmuştur.

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Böl. Öğretim Üyesi.

¹ Bk. Nilgün Açık, *Divan Edebiyatında Mevlevîlik Etkisi ve Mevlevî Şairler*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2002, s. 118, 434.

Sâkıb Dede (öl. 1148/1735)'nin *Sefîne-i Mevleviyye*'si, Esrâr Dede (öl. 1211/1897)'nin *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*'si ve Ali Enver'in Esrar Dede'nin tezkiresinin kısaltılmış ve sadeleştirilmiş hâli olan *Semâhâne-i Edeb*'i (basımı: İstanbul, 1309/1891) Mevlevî şairleri bir araya toplayan tezkirelerdir.²

Biz, bu makalemizde pek tanınmayan ve tezkirelerde de ismi geçmeyen, Mevlevî bir şair ile iki eseri üzerinde duracağız.

'Abîrî

Abîrî mahlasını kullanan şairimizin ismi Feyzullah'tır. Abîrî hakkında kaynaklarda pek bilgi yoktur. Abîrî'ye *Mecelletü'n-nisâb*, *Keşfu'z-zunûn Zeyli* ve *Tuhfe-i Nâilî*'de birer cümleyle yer verilmiştir.

Mecelletü'n-nisâb (telifi: 1762): “'Abîrî: Murat Han zamanında yaşamış Feyzullah el-Mevlevî'nin mahlasıdır. Manzum *Kenzü'l-esrâr*'ı vardır.”³

Keşfu'z-zunûn Zeyli: “*Kenzü'l-esrâr*: Sultan Murat Han devrinden 'Abîrî mahlaslı Feyz[ullah] el-Mevlevî er-Rûmî'nin Türkçe manzumesidir.”⁴

Tuhfe-i Nâilî: “'Abîrî: Feyzu'llâh 'Abîrî Dede, Mevlevî, *Kenzü'l-esrâr müellifi*, Sultân Murâd-ı sâni devri şâirlerindedir. *Mecelle* 312”⁵

Kaynaklar Abîrî'nin *Kenzü'l-esrâr* adında Türkçe manzum bir eserinin olduğunu bildirirler.⁶ *Kenzü'l-esrâr*'ın bir nüshası bugün Millî Kütüphanede Cebeci İlçe Halk Kütüphanesi yazmaları koleksiyonu A 6 numarada kayıtlıdır (06 Ceb A 6). Bu yazmadan Abîrî'nin “*Medh-i Resûlu'llâh*” adlı bir eserinin daha olduğunu öğreniyoruz (vr. 196b). Bugün, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Ef. Nr. 4489'da “*Efdaliyyet-i Nebiyyina Muhammed (s.a.s.) ala Sairi'l-Enbiya*” adıyla kayıtlı olduğunu tespit ettiğimiz bu eserin telif kaydı (vr. 11b, bk. EK I) Abîrî'nin Sultan IV. Murat döneminde (1623-1640) yaşadığını yani 17. yüzyıl Mevlevî şairlerinden olduğunu kesin olarak ortaya koyar.

² Açık, *age.* s. 115.

³ *Mecelle*, vr. 312b.

⁴ Bağdatlı İsmail Paşa, *Îzâhu'l-meknûn fi'z-zeyl 'alâ Keşfi'z-zunûn 'an Esâmi'l-kutub ve'l-funûn*, (Yayımlayan: Ş. Yaltkaya, R. Bilge), Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1971, 2. Baskı, C. II, s. 383.

⁵ Mehmet Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, (Hzl. Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatçı), Bizim Büro Yay., Ankara 2001, C. II, s. 648, nr. 2757. *Tuhfe-i Nâilî*'de verilen bilgi *Mecelletü'n-nisâb*'a dayanmaktadır. Ancak Nail Tuman, *Mecelletü'n-nisâb*'daki “Murâd Han”ı “Murâd-ı sâni” (Sultan II. Murat, saltanatı: 1421-44, 1446-51) olarak kabul etmiştir.

⁶ *Mecelle*, vr. 312b; Bağdatlı İsmail Paşa, *age.*, C. II, s. 383; Tuman, *age.*, C. II, s. 648, nr. 2757; Açık, *age.*, s. 169.

Abîrî'nin doğum ve ölüm tarihleri ile nerede yaşadığını bilmiyoruz. *Keşfu'z-zunûn Zeyli*'nde, Abîrî'nin "*Rumî*" (=Anadolulu) olduğu kayıtlıdır.⁷

'Abîrî'nin Eserleri

Yaptığımız araştırmalarda Abîrî'nin iki eserini tespit edebildik. Bunlardan biri *Mecelletü'n-nisâb*, *Keşfu'z-zunûn Zeyli* ve *Tuhfe-i Nâilî*'de varlığı haber verilen *Kenzü'l-esrâr*, diğeri ise Abîrî'nin *Kenzü'l-esrâr*'ında (vr. 196b, 197a) varlığını haber verdiği Peygamberimizi medheden eseridir.

1. *Kenzü'l-esrâr*

Kenzü'l-esrâr'ın bugün için tek nüshası Millî Kütüphane'de Cebeci İlçe Halk Kütüphanesi koleksiyonu A 6 numarada kayıtlıdır. Söz konusu nüsha, elektronik ortamdaki (www.yazmalar.org) katalogda "*Ubeydî Feyz-Allâh Dede*"ye mal edilerek şöyle tavsif edilmiştir:

"06 Ceb A 6

Kenzü'l-Esrâr

Ubeydî Feyz-Allâh Dede (öl. 981/1573)

Türkçe, 145x88-195x135 mm. 213 varak. Her sayfada 13 satır. Harekeli Rik'a. Filigranlı Avrupa kâğıt.

...Baştan üç yaprakta yine aynı şaire ait manzumeler ve *Meşarık'dan* bir nakil vardır. Eser girişle başlayıp na't-i Resul ve medhiye ve hikayetlerle devam eder ve son ek yapraklardaki gazeli ile biter. Şair Ubeyri'ye genel kaynaklarda rastlanamadı. XV. YY'da yaşadığı 13. yapraktaki "medh-i padişah" başlıklı manzumesinde Sultan II. Murad Han (1421-1451) medhiyesinden anlaşılmaktadır. *Tuhfe-i Naili* (I. 2741)'de de sadece II. Murad devri şairlerinden ve "*Kenzü'l-esrar*" [adlı bir eseri] olduğu ayrıca kaydedilmiş, kaynak gösterilmemiştir. Başta ve sonda Maarif Vekaleti Umumi Kütüphanesi mühürleri ve damgası basılıdır."⁸

⁷ Bağdathî İsmail Paşa, *age.* C. II, s. 383.

⁸ http://www.yazmalar.org/detay_goster.php?k=77152 (06.03.2007, 18:18). Burada Abîrî (Tuman, *age.*, C. II, s. 648, nr. 2757: "Abîrî, Feyzullah") ile Ubeydî (İKTYDK, C. I, s. 158-159, nr. 66: "Ubeydî, Abdurrahman öl. 981/1573")'ye ait bilgi birbirine karıştırılmıştır. Aynı karışıklık, *Millî Kütüphane Yazmalar Kataloğu* (Müjgan CUNBUR-Dursun KAYA-Niyazi ÜNVER, *Millî Kütüphane Yazmalar Kataloğu, (Türkçe Divanlar)*, C. V, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 2001, s. 65, nr. 130)'da da söz konusudur:
"06 Mil Yz FB 260/1

Kenzü'l-esrâr'da, şairin mahlasının geçtiği ilk beyit şudur:

Çâr yâr u dahı âline selâm
Kıl 'Abîrî aña sen subhıla şâm 153

Kenzü'l-esrâr, yazmanın 1b-206b yaprakları arasında yer alır. Yazmanın baştan üç ve sondan dört yaprağında yine Abîrî'ye ait aynı kalemde çıkmış müfret, rübâî ve gazeller vardır. Gazellerden biri:

'Abîrî

Fe 'i lâ tün / Fe 'i lâ tün / Fe 'i lâ tün / Fe 'i lün
(Fâ 'i lâ tün) (Fa ' lün)

Her dü âlemde dilerseñ olasıñ berhûr-dâr
Dürr-i Monlâ'yı bütün 'âleme virme zînhâr

Çeşm-i ma'nî açâ gör dilde safâ kesb eyle
Gör ne dürler ola bu bahr-ı ma'ânide kenâr

Gazeliyât

Ubeydî Feyz-Allâh Dede (öl. 981/1573)

Türkçe.... Fahri Bilge varislerinden satın alınmıştır. TN. I. 327 (2741); İKTYDK. I. 158-159. Ayrıca bk. http://www.yazmalar.org/detay_goster.php?k=687 (06.03.2007, 18:19).

06 Ceb A 6 kayıt numaralı yazma sonradan ciltlenmiştir. Yazmaya sonradan yapıştırılmış etikette Latin harfleriyle "*Eser: Kenzül Esrar. Müellif: Abîrî. 20/III/1947*" kaydı bulunmaktadır. Bu kayıttaki "*Müellif: Abîrî*" yazısının altına sonradan farklı bir kalemle Latin Harfleriyle "*Ubeyrî*" yanında da Arap harfleriyle "*Ubeyrî olacak*" ifadesi eklenmiştir. Elektronik ortamdaki katalogta ise müellifin mahlası sehven "*Ubeydî*" ve "*Ubeyrî*" olarak iki farklı şekilde kaydedilmiştir: "*şair Ubeyrî'ye genel kaynaklarda rastlanamadı.*" (http://www.yazmalar.org/detay_goster.php?k=77152 (06.03.2007, 18:18). *Kenzü'l-esrâr*'da şairin mahlası "*Abîrî*" okutacak şekilde harekelenmiştir (153. beyit). (Not: Bu makalenin hazırlık aşamasında *Kenzü'l-esrâr*, elektronik ortamdaki yazmalar katalogunda, Millî Kütüphane Cebeci İlçe Halk Kütüphanesi yazmaları koleksiyonu A 6 numarada (06 Ceb A 6) kayıtlı idi. (http://www.yazmalar.org/detay_goster.php?k=77152 (06.03.2007, 18:18). 2004 yapım tarihli *Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu* (Hzl. Dursun Kaya, Niyazi Ünver, E. Selma Kutlu, Hasan Soyak, Millî Kütüphane Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004) isimli CDlerin ikincisinde de aynı koleksiyon ve numarada (06 Ceb A 6) kayıtlıdır. Bugün ise elektronik ortamdaki yazmalar katalogunda (<http://www.yazmalar.org>) aynı yazma, Millî Kütüphane Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda 6 numarada (06 Hk 6) kayıtlı görünmektedir. (https://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=77152 (02.08.2007, 15:19).

‘Âlem-i vahdete ir ‘ışkıla cevân eyle
Bil hakâyıkda hakîkat neyimiş âhir-i kâr

Kîl ü kâl itme bu ma‘nîde sakın münkirle
İstimâ‘ itmez o dürr olsa sözüñ itme nisâr

Seni her dem gözedür pîrüñ ‘Abîrî yime gam
İlde neñ var çek el Hakkıla ol leyl ü nehâr

Kenzü'l-esrâr, yaklaşık 5.500 beyitten oluşmuş dinî-tasavvufî bir mesnevidir.

***Kenzü'l-esrâr*'ın Sunulduğu Padişah**

Mecelletü'n-nisâb ve *Keşfu'z-zunûn Zeyli*'nde Abîrî'nin, “*Murat Han*” devri şairlerinden olduğu kaydedilmiş fakat bu Murat Han'ın kaçınıcı Murat olduğu belirtilmemiştir.⁹

Tuhfe-i Nâilî'de ise *Mecelletü'n-nisâb* kaynak gösterilerek “*Sultân Murâd-ı sâni devri şâirlerinden*” olduğu kaydedilmiştir.¹⁰ Nail Tuman'ın *Mecelletü'n-nisâb*'daki “Murat Han”ı Sultan II. Murat (1421-44, 1446-51) olarak kabul ettiği anlaşılıyor.¹¹

Elektronik ortamdaki yazmalar kataloğunda ise *Kenzü'l-esrâr* tavsif edilirken “*XV. YY'da yaşadığı 13. yapraktaki "medh-i padişah" başlıklı manzumesinde Sultan II. Murad Han (1421-1451) medhiyesinden anlaşılmaktadır. Tuhfe-i Naili (I. 2741)'de de sadece II. Murad devri şairlerinden ve "Kenzü'l-esrar" [adlı bir eseri] olduğu ayrıca kaydedilmiş, kaynak gösterilmemiştir*”¹² cümleleriyle Abîrî'nin II. Murat (1421-1451) devrinde yaşadığı belirtilmiştir.

⁹ Bk. *Mecelle*, vr. 312b; Bağdatlı İsmail Paşa, *age.*, C. II, s. 383.

¹⁰ Tuman, *age.*, C. II, s. 648, nr. 2757.

¹¹ Nilgün Açıık da adı geçen Doktora tezinde *Mecelletü'n-nisâb* ile *Tuhfe-i Nâilî*'yi kaynak göstererek Abîrî'yi II. Murad devri/15. yüzyıl şairlerinden saymıştır. Bk. Açıık, *age.*, s. 169.

¹² http://www.yazmalar.org/detay_goster.php?k=77152 (06.03.2007, 18:18). Bu tavsif için *Tuhfe-i Nâilî*'nin Millî Kütüphanedeki nüshası (06 Mil. Yz. B 611) kullanılmıştır. Daha kapsamlı olan MEB Yayınlar Dairesi (Türk Ansiklopedisi) Kütüphanesi nüshasında bu bilginin kaynağı belirtilmiştir: “*Mecelle 312b*”. *Tuhfe-i Nâilî*'nin MEB Yayınlar Dairesi (Türk Ansiklopedisi) Kütüphanesi nüshasının tıpkıbasımı -indeksi Latin harflerine aktarılarak- yapılmıştır. (Mehmet Nail TUMAN, *Tuhfe-i Nâilî*, (Hzl. Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatçı), Bizim Büro Yay., Ankara, 2001, 2 C.). Bu Latin harfli indekste “*İbretü, Fezzullah İbretü Dede, Mevlevî, 2757*” (I, 47) maddesi, *Abîri Fezzullah Abîri Dede Mevlevî 2757* olarak düzeltilmelidir.

Abîrî, *Kenzü'l-esrâr*'ında padişaha övgü bölümünde (*Medh-i Pâdişâh-ı Zıllu'llâh*) memduhunu "zıllu'llâh" sıfatıyla övmüştür.

Medh-i Pâdişâh-ı Zıllu'llâh

Hamduli'lâhi Hudây-ı müte'âl
Lutfını 'âleme kıldı îsâl

Eyledi cümle-i mahlûka nazar
Zıllını kıldı 'adâlet-güster (236-237)

...

Berr ü bahruñ şehi sultân Murâd
Oldı anuñla cihân halkına dâd

Âl-i 'Osmân'a şeref virdi o şâh
Halka lutf itdi o yüzden Allâh

Kadre irişdi zamânında cihân
Yeñiden irdi kemâl ehline cân

Ehl-i dil zâr u zebûn iken o şâh
Dest-gîr oldı nazar kıldı İlâh

Hâke düşmiş gühere kıldı nazar
Eyledi her birinüñ kadrini zer

Yandı her yirde çerâg-ı rûşen
Haşre dek medh okur ol dergehden

Mislini görmedi devvâr-ı felek
N'ola ol zâta dinilseydi melek (243-249)

...

Rabbenâ lutfıla kıl aña nazar
'Ömr-i Nûh ile cihânda bula fer

'Azmi her kanda ise mansûr it
Cümle a'dâlarımı makhûr it

‘Adl u dâdını dahı eyle ziyâd
Aña vir asl-ı murâdınca murâd

İy ‘Abîrî dün ü gün eyle du‘â
Sözüñi muhtasar it icmâlâ

Birliğe irgüre ol şâhı Hudâ
Hayr-hâhı ola âlem ser ü pâ (265-269)

Buradaki “zıllu’llâh” ifadesi memduhunun halife olduğuna delalet edebilir.¹³ Abîrî’nin, varlığını *Kenzü’l-esrâr*’ında bildirdiği *Medh-i Resûlu’llâh* adlı mesnevisinin telif tarihi (1032/1622-3, bk. EK I) *Kenzü’l-esrâr*’da “pâdişâh-ı zıllu’llâh” olarak övülen “*Sultân Murâd*”ın IV. Murat (saltanatı: 1623-1640) olduğunu kesinleştirir.

¹³ Şüphesiz “zıllu’llâh”, “zıllu’llâhi fi’l-arz”, “zıll-ı İllâhî” gibi ifadeler, hakkında kullanıldığı padişahın her zaman “halife” olduğuna delalet etmez. Örneğin, Ahmed-i Daî, Emir Süleyman (1402-1411)’a sunduğu *Çeng-nâmesi*’sinde “Du’â-yı Hudâvendigâr” başlığı altında

Eyâ lutf-i Hudâ zıll-ı ilâhî
Kapuñdur pâdişehler secde-gâhı (200. beyit) (Gönül A. TEKİN, *Ahmed-i Dâ’î: Çengnâme*, Cambridge 1992, s. 318)

Türkçe Divan’ında yine Emir Süleyman için,

Çü zıllu’llâh fi’l-arz oldı zâtı
Yüzinden nûr alur her gün metâli’ (11/4) (Mehmet Özmen, *Ahmed-i Dâ’î Divanı*, C. I (Metin-Gramer-Tıpkıbasım), TDK Yay., Ankara, 2001, s. 28)

Mehmet b. Beyazıt (1413-1421) için

Çünkü zıllu’llâhi fi’l-arz oldı zâtı adl ile
Hak aña tefvîz idüpdür hükm ile fermân bugün (5/4) (Özme, *age.*, s. 10)

demesi halife olmasalar bile padişahlar için bu ifadenin kullanıldığını gösterir. “İslâmiyetin geniş bir coğrafyaya yayılmasıyla birlikte değişik zamanlarda ve yerlerde bazı sultanlar kendi topraklarında halife unvanını kullanmışlardır. Bu anlamıyla hilâfet bir hükümrânlık ifadesi olarak değerlendirilmiştir” (Azmi Özcan, “Hilâfet”/“Osmanlı Dönemi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XVII, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1998, s. 546) ve “dünyevî hükümrânlığı din açısından meşrulaştırmak için kullanılmıştır.” (Tunca Kortantamer, *Eski Türk Edebiyatı -Makaleler-*, Akçağ Yay., Ankara 1993, s. 41) “Osmanlı sultanları da I. Murad’dan itibaren bu geleneğe uyarak halife unvanını kullanmışlardır” (Özcan, *age.*, s. 546). Şairler de “adil” ve “hükümrân”lıklarını vurgulamak amacıyla memduhlarını “zıllu’llâh”, “zıllu’llâhi fi’l-arz”, “zıll-ı İllâhî” gibi ifadelerle övmüşlerdir.

***Kenzü'l-esrâr*'ın Başlıca Dil Özellikleri**

Kenzü'l-esrâr'da şimdiki zaman için *-ayor/-eyor* eki kullanılmıştır. *dog-ayor* 1000; *gel-eyor* 556, 560, 738, 998-1000, 1001(2); *gör-eyor* 740...

O hicâbıla aña didi o mâh
Geleyor ardumuza eyle nigâh 556

Didi senden n'ola havfum el-ân
Göreyor fi'lümüzi ol Rahmân 738

...
Geleyor her dü cihâna rahmet
Dogayor üstüñe şems-i devlet 1000

Gelecek zaman eki olarak daha çok *-ısar/-iser*, nadiren de *-acak* eki kullanılmıştır:

kâdir olırsardur 938; mütehayyir olısar 468; n'idiserdür 620; n'eyleyiser 720; n'olısar 666, 778, 1042.

n'olacaksın n'olduñ 615

-acak eki eserde daha çok sıfat-fiil eki olarak karşımıza çıkar:

mürde *ihyâ ol-acak* yirdür bu 284; *kâm al-acak* gicedür 1002

Belirli geçmiş zaman eki *-ıpdur* metnimizde kullanılmıştır:

al-updur 62; ol-updur mes'ûd 148; kal-ıpdur 710.

Kenzü'l-esrâr'da iyelik birinci teklik şahıs ekinen sonra */+süz/* ekinin kullanıldığı şu örnek dikkat çekicidir:¹⁴

¹⁴ Tarihi metinlerde */+sUz/* ekinin iyelik eklerinden sonra kullanıldığı örnekler için bk. Ahat Üstüner, "Eski Türkiye Türkçesinde -sUz Eki", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 11, S. 2, Elazığ 2001, s. 179-181; Ali Cin, "Türkçede +sIz / +sUz Eki Üzerine", *TDAY-Belleten 2004/I*, Ankara 2006, s. 29-30; Nigar Oturakçı, *On Beşinci Yüzyıla Kadar Tarihi Türk Lehçelerinde +sIz / +sUz*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana 2006, 406 s. Bunların sonuncusunda XIV. Yüzyıla ait bir *Kıyasu'l-enbiyâ*'dan (İsmet Cemiloğlu, *14. Yüzyıla Ait Bir Kıyas-ı Enbiya Nüshası Üzerinde Sentaks İncelemesi*, TDK Yayınları, Ankara 1994) alınmış */+sUz/* ekinin iyelik 1. Teklik şahıs ekinen sonra kullanıldığı aşağıdaki iki örnek bulunmaktadır:

"Ol benim *destürumsuz* kavmı arasından çıktı, gitti.

Allahu Ta'ala hitâb itdi balık çamında Yunus'a ki, benim *destürumsuz* nireye giderdiñ." (Oturakçı, *age.*, s. 348.)

Varak *emrümsüz* ider mi harekât
Benüm *emrümle* bulur kevn sebât 433
Krş.
Emr-i Haksuz varak itmez hareket 31

Bu iki örnekte /+sUz/ eki +IA (<ile) vasıta hâli ekinin karşıtı olarak kullanılmıştır:

emrümsüz	X	emrümle (<emrüm ile)
emr-i Haksuz	X	emr-i Hakla (emr-i Hak ile)

Zarf-fiil eki *-ıcak* ve genişletilmiş şekli *-ıcağaz* da kullanılmıştır:

Bas-ıcak 'arş berrin üzre kadem 75

Rahmetüñ taş-ıcağaz deryâsı 219

Yüz yire koy-ıcağaz iy gâfil 489

Gör-ıcek yolda Kelîmu'llâh'ı
Çekdi derdile gönülden âhı 372

Bî-'amel ol-ıcak itmez te'sîr 344

Yüzünü gör-ıcegez mihr-i münîr
Girdi ebr-i siyehe bulmadı yir 78

Zarf-fiil eki *-Up* yanında *-Uban* genişletilmiş şekli de kullanılmıştır:

Ayrıl-up 447; dur-up 450; koy-up 190; uy-up 392; var-up 466; çek-üp 51;
düş-üp 409; gör-üp 289; vir-üp 18, 24.

Ayrıl-uban 663; dur-uban 98; koy-uban 418; uy-uban 471; var-uban 411;
çek-üben 687; düş-üben 458; gör-üben 278; vir-üben 684.

2. Medh-i Resûlu'llâh... (Medh-i Hazret-i Sultân)

Kenzü'l-esrâr'ındaki "**Medh-i Resûlu'llâh** ile rûhına (?) nâm risâle bi-emri'llâh îcâd olundukda makbûliyyetini rü'yâda görmekliğini murâd idüp Hazret-i Allâh'a niyâz itdükde rü'yâda görinen esrâr-ı mâ fi'l-bâli müş'irdür"

Bu iki örnekte de /+sUz/ eki +IA (<ile) vasıta hâli ekinin karşıtı olarak kullanılmıştır.

(vr. 196b) ve “rü'yâmu müeyyid bir sâlik-i Hak medhimüñ makbûliyyetini aynıyla rü'yâda ne vechile görüp ve Hazret-i Sultân-ı Enbiyânun lisân-ı pâkinden ne tarîkile istimâ' itdügi esrârı iş'ârdur” (vr. 197a) başlıklarından ve bu başlıklar altında anlattıklarından Abîrî'nin “Medh-i Resûlu'llâh...” adlı bir eserinin daha olduğunu anlıyoruz.

Abîrî kudreti nisbetince yazdığı (*Kudretümce idüben medhe heves/Kalbe lâyh olanı yazdum bes* (*Kenzü'l-esrâr*, vr. 197b) eserinin makbul olup olmadığını (*Makbûl oldu-mu bu medhum yâ Rab/Bana bâtından 'ayân it anı hep* (*Kenzü'l-esrâr*, vr. 197b) merak eder ve sonunda makbuliyetinin bir işaretini alır:

Görürem bir gice bâtında 'ayân
Cem' olunmuş oturur pîr ü cüvân

Gösterüp bir birine halk beni
Diridi işte o meddâh-ı nebî (*Kenzü'l-esrâr*, vr. 197b)

Nitekim Ahmed isimli (*Kenzü'l-esrâr*, vr. 197a) bir ehl-i hâl kişi (*Ehl-i hâlün biri rü'yâda o şeb/Ne görür diñle acâyibden aceb* (*Kenzü'l-esrâr*, vr. 198a) *Hâsılı bir gice hâbında meger/Gör ana Hak nice ihsân eyler; Hilyenün medhini sırrıyla Hudâ/Gör ne yüzdən ana keşf itdi dilâ* (*Kenzü'l-esrâr*, vr. 198b) rüyasında peygamberimizin Hz. Ayşe'ye bir medhiye okuduğunu görür (*Kenzü'l-esrâr*, vr. 199a) Hz. Ayşe, “-Yâ Resulallah, okuduğun medhiye Abîrî'nin şiirine benziyor” (*Yâ resûl okudugun dürr ü güher/Ol 'Abîrî sözine hoş benzer* (*Kenzü'l-esrâr*, vr. 199a) der. Peygamberimiz de Hz. Ayşe'yi onaylar, okuduğu medhiyenin Abîrî'ye ait olduğunu söyler:

Bu sözi işidip ol kân-ı güher
Didi yâ 'Âyişe bildüñ ne haber

Eyledür didi iki kerre resûl
'Âyişe fehmini kıldı makbûl (*Kenzü'l-esrâr*, vr. 199b)

Abîrî, medhiyesinin Peygamberimiz tarafından Hz. Ayşe'ye okunmasının (“bu devlet ve izzetin”) kendisine yettiğini ve bunun medhiyesinin makbuliyetine delalet ettiğini söyler. (“olduğun medh-i 'Abîrî makbûl”). (*Kenzü'l-esrâr*, vr. 200a).

Bu eserin bir nüshası, bugün Süleymaniye Kütüphanesinde Hacı Mahmud Efendi 4489 numarada “*Efdaliyyet-i Nebiyyina Muhammed (s.a.s.) ala*

Sairi'l-Enbiya" (<http://www.suleymaniye.gov.tr> (06.03.2007 Salı, 14:39) adıyla kayıtlıdır. Söz konusu eser, "*Hazret-i Sultân-ı Enbiyâ ve Mazhar-ı 'Kâbe kavseyni ev ednâ' Muhammed Mustafâ sallall'ahü aleyhi ve selem Sâyir Enbiyâdan Yedi Sıfatla Mümtâz olduğın Eş'âridur*" (vr. 1b) başlıklı bir mesnevidir. Mevcudu 11 varak olan bu mesnevinin 1b-2a varakları arasında birkaç varak düşmüştür.

Abîrî, "*Medh-i Hazret-i Sultân*" olarak da adlandırdığı (vr. 9a) bu mesnevisinde,

‘Özr-h^vâhem kerem it eyle kabûl
Ola yâ Rab bu risâlem makbûl

Pîşvâ kıl anı âşıklara sen
Anlara kıl bu risâlem gülşen

Lâyih.... (silik) Abîrîye bu kâl
Cân u dil aña idüp istikbâl (vr. 11a)

dedikten sonra eserinin telif tarihini de şöyle verir (bk. EK I):

Târîhin yazmaga itdüm niyyet
Dilde fi'l-hâl irişüp cemiyet

Bir ziyâd ile düşünce levha
Didi târîhini *ana ravza*

Sene 1032

“اكا روضه =aña ravza” kelimelerinden ebced hesabıyla toplamı 1033 eder. Bu sayı “*bir ziyâd ile*” (1 fazlasıyla)dır. Fazla olan “*bir (1) ... düşünce*” geriye kalan 1032/1622-3 tarihi bu risâlenin telif tarihini verir.

Kenzü'l-esrâr'ın sonundaki 1035 (=1625-6) tarihi de iki eserin telifleri arasında fazla bir zaman geçmediğini gösterir. *Kenzü'l-esrâr*'da istinsah kaydı yoktur. Eserin sonunda “sene 1035” (=1625-6) tarihi kayıtlıdır. (*Kenzü'l-esrâr*, vr. 206b, bk. EK II). Eserin başındaki üç varak ile sonundaki dört varakta yine Abîrî'ye ait aynı kalemden çıkmış manzumeler vardır. Yazmada yer yer eserin aslından olan beyitler sayfa kenarlarına (*Kenzü'l-esrâr*, vr. 6a-b, 11a-b, 33b, 52a, 61a, 81a, 86a, 96b, 97a, 203a-b, 206a) ve beyit aralarına (*Kenzü'l-esrâr*, vr. 10b, 39b, 52b, 61b, 74b, 81a, 84b, 85b, 86a, 94b, 95a, 99b, 100a... 196b...) aynı

kalemle kaydedilmiştir. Büyük bir ihtimalle elimizdeki *Kenzü'l-esrâr* nüshası, müellif nüshasıdır.

Sonuç

15. yüzyıl şairi olarak bilinen Abîrî, aslında 17. yüzyıl Mevlevî şairlerindedir. Abîrî'nin tespit edebildiğimiz iki eserinden ilki olan *Medh-i Resûlu'llâh*'ın telif tarihi (1032/1622-3) (vr. 11a, bk. EK-I), onun 17. yüzyılda yaşadığını ve *Kenzü'l-esrâr*'ında "*pâdişah-ı zıllu'llâh*" olarak övdüğü hükümdarın Sultan IV. Murat (saltanatı: 1623-1640) olduğunu kesinleştirir.

ابريشو ربح سعادا تا انا
 عذر خورهم ~~سلا~~ يا ابرو
 بديشوقل از عا شقار
 لاج ان الله عبد شقار
 تاريخي بيان معه انتم
 برزياد ايله دوشينه لوجه
 ديب تاريخي ان روضه
 سنه ١٠٢٠ هـ

vr. 11a

حرم سلطان ابريشو ربح سعادا تا انا
 عذر خورهم ~~سلا~~ يا ابرو
 بديشوقل از عا شقار
 لاج ان الله عبد شقار
 تاريخي بيان معه انتم
 برزياد ايله دوشينه لوجه
 ديب تاريخي ان روضه
 سنه ١٠٢٠ هـ

vr. 1b

TAED 38, 2008, 95-110

Abîrî, Kenzü'l-esrâr (Millî Ktp., 06 Ceb A 6)

EK II:

مذکبات کثیر الاثر

ای برنامنه سیر الیه
حک آموز بر ابره حق
معرف خوان شه برده دید
ناصح موعظه مصفا دیده
جان بخشای دل بر مرده
کل سبق خوان شه کلشن بران
علم آوران کلستان وجود
نکده کویای کتب جلاله حق
صانع منکب الفاظ کهن
جامه منقش تلی خطت
قلعه طلوعه دن ایله بیگر

سجد توجیه فیض الله
عبوت اندوز کلام مطلق
شاهه مصدا نال برید
فایز سیر معمای حکیم
نور آفرای چشم نادیده
عدنیسان سرو بلبل نواز
نقش بردار کل هر موجود
سخن آری کلام مطلق
خالق از سر و سما جان برور
زود ما اولدی او زود دنا
کندزه آله اول مسوونگر

vr. 1b

کلام ای خامه سکوت ایله جان
نصیح و بدلیک بیتر اول سلفی کن
ایچ اولان خالق مخلوق جهان
بیترا بیدک بن معانیع بیان
امرجه تله طیت اول امر نفس
قلهز ایله معتر هر آن

بانه نظر کلام ای منظر ایله
بشیر سر کعبه معمور ایله

جد رجهدله بون بیجقدار
نای بوله دیمت هانغ غیب
ده غرض اولد زدیبه لرای کدا

ده رحمت الله علیه آید آه
ده نور دیکر هر ایله فضا کله فضا ایله
ده همت ایست قرینه هر زده دیم کیم کیم ر اهورش
ده بر خیده علم هر لایق افسان کله
ده ایله یی مسکه مذاج رسول اللوزده

vr. 206b

TAED 38, 2008, 95-110

KAYNAKLAR

- ABİRÎ, *Kenzü'l-esrâr*, Millî Kütüphane Cebeci İlçe Halk Ktp. Koleksiyonu 06 Ceb A 6.
- ABİRÎ, “*Efdaliyyet-i Nebiyyina Muhammed (s.a.s.) ala Sairi'l-Enbiya*” Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Ef. Nr. 4489.
- AÇIK, Nilgün, *Divan Edebiyatında Mevlevîlik Etkisi ve Mevlevî Şairler*, Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2002.
- BAĞDATLI İSMAIL PAŞA, *Îzâhu'l-meknûn fi'z-zeyl 'alâ Keşfi'z-zunûn 'an Esâmî'l-kutub ve'l-funûn*. C. II, (Yayımlayan: Ş. Yalıtıkaya, R. Bilge), Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1071, 2. Baskı.
- CİN, Ali “Türkçede +sIz / +sUz Eki Üzerine”, *TDAY-Belleten 2004/I*, Ankara 2006, s. 19-43.
- CUNBUR, Müjgan, Dursun KAYA, Niyazi ÜNVER, *Millî Kütüphane Yazmalar Kataloğu, (Türkçe Divanlar)*, C. V, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001.
- İKTYDK: *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu*, C. I, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1947.
- KORTANTAMER, Tunca, *Eski Türk Edebiyatı -Makaleler-*, Akçağ Yay., Ankara 1993.
- Mecelle: Bk. Müstakîm-zâde Süleymân Sa'deddin Efendi.
- Müstakîm-zâde Süleymân Sa'deddin Efendi, *Mecelletü'n-nisâb fi'n-niseb ve'l-künâ ve'l-ekâb*, [=Mecelle] Süleymaniye Ktp. Halet Ef. Nr. 628 (Tıpkıbasım: Kültür Bakanlığı, Ankara, 2000).
- OTURAKÇI, Nigar, *On Beşinci Yüzyıla Kadar Tarihi Türk Lehçelerinde +sIz / +sUz*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana 2006, 406 s.
- ÖZCAN, Azmi, “Hilâfet”/“Osmanlı Dönemi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XVII, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1998, s. 546-553.
- ÖZMEN, Mehmet, *Ahmed-i Dâ'î Divanı*, C. I (Metin-Gramer-Tıpkıbasım), TDK Yay., Ankara 2001.
- TEKİN, Gönül A., *Ahmed-i Dâ'î: Çengnâme*, Cambridge 1992.
- TUMAN, Mehmet Nail, *Tuhfe-i Nâilî*, (Hızl. Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatçı), C. II, Bizim Büro Yay., Ankara 2001.

Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu, CD II (Hızl. Dursun KAYA, Niyazi ÜNVER, E. Selma KUTLU, Hasan SOYAK, Milli Kütüphane Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004.

ÜSTÜNER, Ahat, "Eski Türkiye Türkçesinde –sUz Eki", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Elazığ 2001, C. 11, S. 2, s. 177-184.

Web:

http://www.yazmalar.org/detay_goster.php?k=77152 (06.03.2007, 18:18).

http://www.yazmalar.org/detay_goster.php?k=687 (06.03.2007, 18:19).

<http://www.suleymaniye.gov.tr> (06.03.2007, 14:39).

https://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=77152 (02.08.2007, 15:19).